

BESCHREVEN PIJPEKOPPEN

door Lodewijk van Duuren

Een bekend spreekwoord luidt: *Gekken en dwazen schrijven hun namen op deuren en glazen.*

Of deze gekken en dwazen zich ook hebben schuldig gemaakt aan het schrijven op pijpekoppen is niet bekend. Het lijkt er meer op, dat in de meeste gevallen achter beschreven pijpen een diepere bedoeling schuilgaat. Dit blijkt bijv. uit een gedeelte over polderdagen in het boek "Rijnlands molenleven" (3): *"Tot enkele jaren geleden was de lange Gouwenaar nog in eere en dat droeg niet weinig bij tot de gemoedelijke stemming. De Goudsche pijpen werden, zoo nodig, des avonds bij het naar huis gaan van den naam van den eigenaar voorzien en zorgvuldig in pijpenla of pijpenrek bijgezet tot de volgende bijeenkomst georganiseerd door polderbestuur."*

Om de breekbare pijp niet mee naar huis te hoeven nemen werd de pijp achtergelaten en van de naam of de initialen van de eigenaar voorzien om later een mogelijke vergissing te voorkomen (afb. 1, 2, 9, 10 en 11). Dit gebruik zal misschien ook in andere gelegenheden zoals herbergen de gewoonte zijn geweest. In het buitenland was dit in sommige streken in deze eeuw nog gebruikelijk, want uit een kranteartikel uit 1911 is het volgende citaat afkomstig: *"Al vindt men bijvoorbeeld in België en in 't Noorden van Frankrijk in de koffiehuisen nog heel vaak de pijpenrekken gevuld, met op iederen kop den naam van een stamgast of zijn teeken"*. (11). Ook studenten die in de sociëteit hun pijp achterlieten, voorzagen deze soms van hun naam. (2).

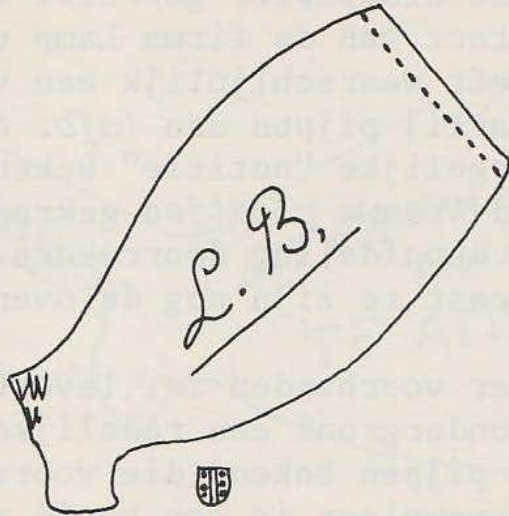
Er is nog een ander gebruik bekend, waarbij de pijp beschreven werd. *"Tegen het eind van de negentiende eeuw was in het Oldambt (Gron.) de gewoonte dat de jongeman, die bij het meisje dat hij liefhad thuis kwam, daar door zijn uitverkozene een Goudsche pijp kreeg aangeboden, waaruit hij de gehele avond rookte. Kreeg hij bij een volgend bezoek dezelfde pijp als de eerste keer, waarop hij toen met keurig handschrift zijn naam had geschreven, dan werd hij door het meisje als vrijer aanvaard. Wanneer hij echter een nieuwe ongebruikte tabakspijp te roken kreeg, betekende dit, dat hij zijn bezoek niet meer hoefde te herhalen"* (10).

Ook is het mogelijk dat de pijp in verband met een belangrijke gebeurtenis beschreven werd en als herinnering aan deze gebeurtenis werd bewaard. Meestal zullen dan naast naam ook jaartal, maand en dag vermeld zijn (afb. 3, 4 en 12).

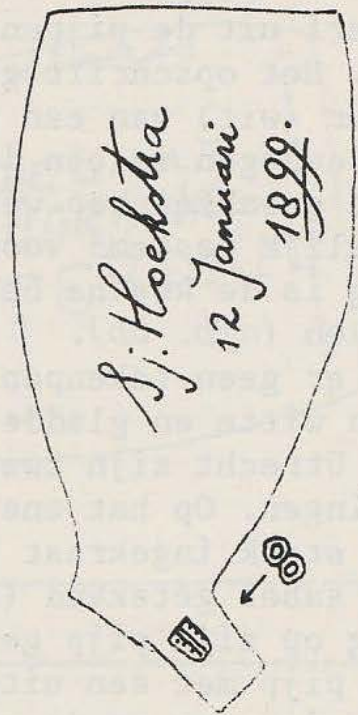
Zoals de timmerman vaak even een stukje hout gebruikt om enkele

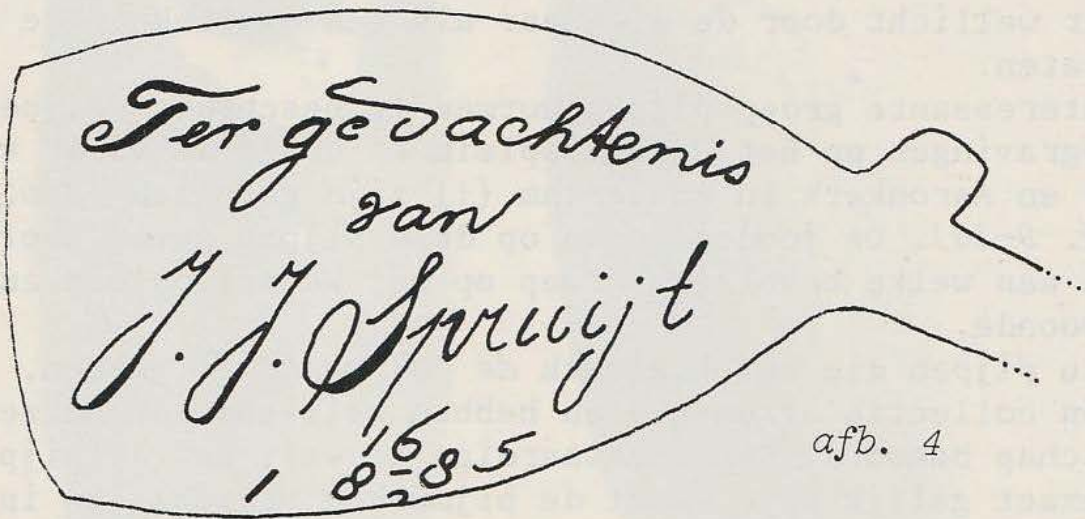
afb. 1

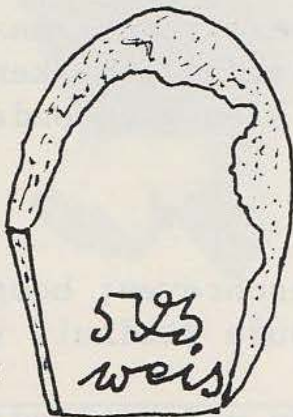
afb. 2

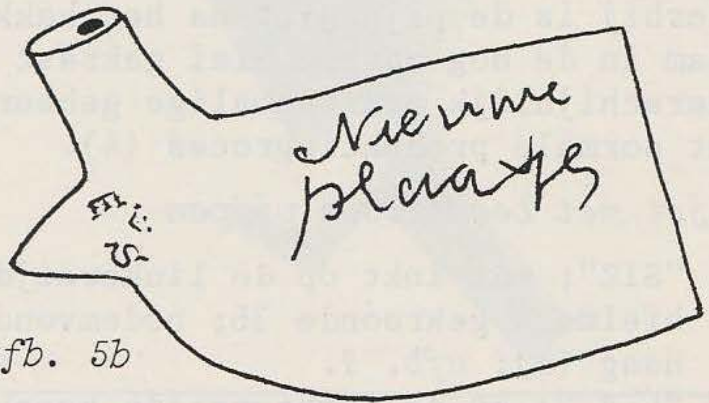
afb. 3

afb. 4

afb. 5a

afb. 5b

le maten te noteren, zo zal ook de pijpescherf met *513/weis* door de pijpenmaker als kladpapier gebruikt zijn. Het is een scherf uit de pijpenstort van de firma Lamp uit Höhr-Grenzhäusen. Het opschrift geeft waarschijnlijk een vormnummer en de kleur (wit) van een partij pijpen aan (*afb. 5a*). Maar ook van Goedewaagen is een dergelijke "notitie" bekend: in een nog niet gebakken kop werd *Nieuwe plaatjes* gekrast, een aanduiding mogelijk bestemd voor de afdeling doorrokers. Merkwaardig genoeg is de kop na bekrast te zijn nog de oven in gegaan en gebakken (*afb. 5b*).

Als er geen tekenpapier voorhanden is, levert een pijpekop met zijn witte en gladde ondergrond een redelijke vervanging op. Uit Utrecht zijn twee pijpen bekend die voorzien zijn van tekeningen. Op het ene exemplaar is een hoofd van een soldaat met steek ingekrast (7) en op het andere een rokende figuur met sabel getekend (8). Misschien door een soldaat uit verveling op zijn pijp getekend?

Een pijp met een uitgebreid opschrift (*afb. 6*) meldt niet alleen de naam en de plaats maar ook het beroep *boterhandelaar* en het adres *Raamgracht*. Deze pijp die in Utrecht gevonden is, is daar wellicht door de eigenaar als een visitekaartje achtergelaten.

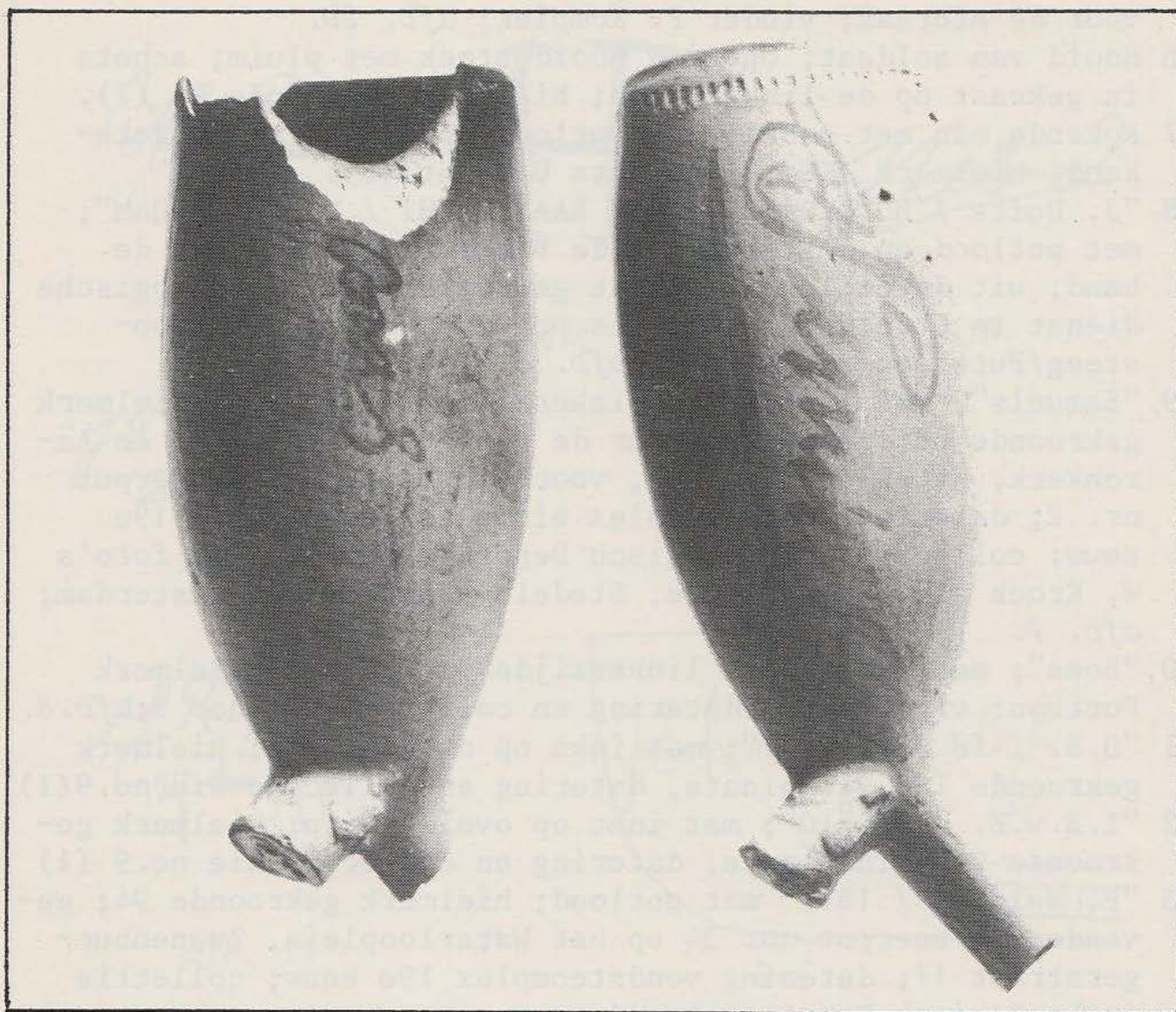
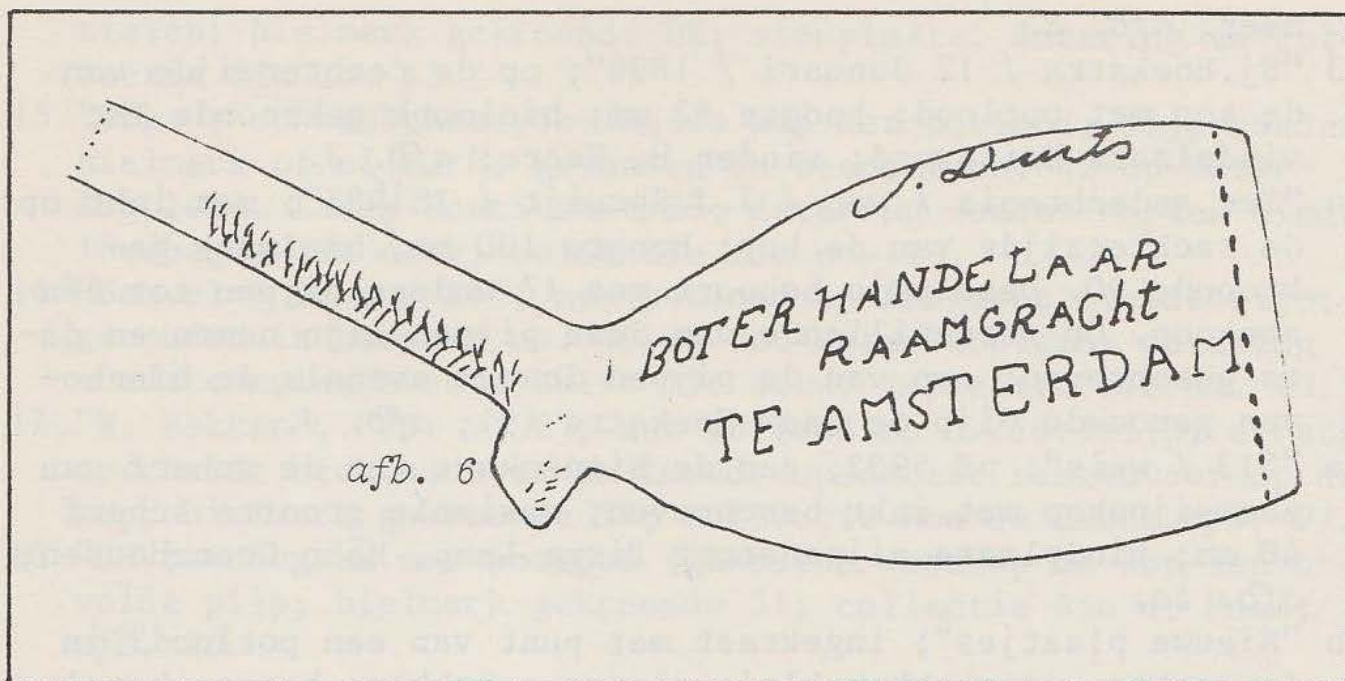
Een interessante groep pijpen vormen de beschreven pijpen die bij opgravingen op het Waterlooplein en onder de vloer van de Mozes- en Aäronkerk in Amsterdam (1) zijn gevonden (*afb. 7, 8 en nrs. 9-16*). De joodse namen op deze pijpen geven heel duidelijk aan welke bevolkingsgroep op het Waterlooplein en omgeving woonde.

De drie pijpen die het hielmerk *de gekroonde 51* hebben, zijn uit één collectie afkomstig en hebben wellicht tot hetzelfde gezelschap behoord. Het merkwaardige is wel, dat de pijpen niet exact gelijk zijn, want de bijmerken verschillen in details (*afb. 9, 10, 11*).

Een speciaal geval betreft een pijp uit Engeland (*afb. 13*). Hierbij is de pijp niet na het bakken beschreven, maar is de naam in de nog zachte klei gekrast en daarna gebakken. Zeer waarschijnlijk een eenmalige gebeurtenis en geen onderdeel van het normale productieproces (4).

Lijst met beschreven pijpen

- 1 "SIZ"; met inkt op de linkerzijde beschreven; hoogte 47 mm; hielmerk gekroonde 36; bodemvondst oude stadhuis van Den Haag (5); *afb. 1*.
- 2 "L.B."; op de rechterzijde beschreven met potlood; hoogte 53 mm; hielmerk gekroonde 65; bodemvondst Voorweg Zoeter-

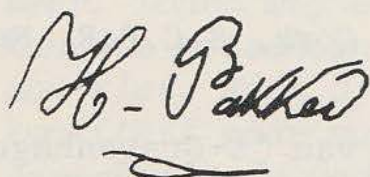
afb. 8

afb. 7

- meer; *afb.* 2.
- 3 "Sj.Hoekstra / 12 Januari / 1899"; op de rechterzijde van de kop met potlood; hoogte 62 mm; hielmerk gekroonde TM; vindplaats Britswerd; vinder H. Heere; *afb.* 3.
- 4 "Ter gedachtenis / van / J.J.Spruijt / 18¹⁶/₂85"; met inkt op de rechterzijde van de kop; hoogte 100 mm; hielmerk gekroonde 90. Deze pijp behoort met 17 andere pijpen tot één aankoop. Op verschillende van deze pijpen zijn namen en data geschreven; een van de pijpen draagt evenals de hierboven genoemde pijp de naam Hoekstra (9); *afb.* 4.
- 5a "513 / weis"; of 593?; aan de binnenkant van de scherf van een pijpekop met inkt beschreven; maximale grootte scherf 40 mm; vindplaats pijpenstort firma Lamp, Höhr-Grenzhausen; *afb.* 5a.
- 5b "Nieuwe plaatjes"; ingekrast met punt van een potlood? in de zachte, ongebakken klei; alsnog gebakken; hoogte ketel 55 mm; hielmerk ES; vindplaats terrein Goedewaagen Gouda voor de afbraak; vinder F. Kompier; *afb.* 5b.
- 6 Hoofd van soldaat; op zijn hoofd steek met pluim; schets in gekrast op de linkerzijde; hielmerk gekroonde 96 (7).
- 7 Rokende man met sabel; met potlood op de voorzijde getekend; hielmerk IKS; vindplaats Utrecht (8).
- 8 "J. Duits / BOTERHANDELAAR / RAAMGRACHT / TE AMSTERDAM"; met potlood op de rechterzijde van de kop; hielmerk de hand; uit de collectie van de gemeentelijke archeologische dienst te Utrecht; de pijp is opgegraven bij de Stroosteeg/Putsteeg in Utrecht; *afb.* 6.
- 9 "Samuels"; met inkt op de linkerzijde van de kop; hielmerk gekroonde 68; gevonden onder de vloer van de Mozes- en Aäronkerk, Waterlooplein 207, voorheen Houtgracht, beerput nr. 2; datering vondstcomplex einde 18e eeuw/begin 19e eeuw; collectie Archeologisch Depot Amsterdam (1); foto's W. Krook afd. Archeologie, Stedelijk Beheer van Amsterdam; *afb.* 7.
- 10 "Boas"; met inkt op de linkerzijde van de kop; hielmerk Fortuyn; vindplaats, datering en collectie zie no. 9; *afb.* 8.
- 11 "D.B. / 18 Feb. 1811"; met inkt op ovoïde pijp; hielmerk gekroonde TS; vindplaats, datering en collectie zie no.9(1)
- 12 "I.B.v.E. / 18²⁸/₁₀10"; met inkt op ovoïde pijp; hielmerk gekroonde 96; vindplaats, datering en collectie zie no.9 (1)
- 13 "P. Salomos / 1810" met potlood; hielmerk gekroonde 94; gevonden in beerput no. 34 op het Waterlooplein, Zwanenburgerstraat 17; datering vondstcomplex 19e eeuw; collectie Archeologisch Depot Amsterdam.
- 14 "J P D"; met potlood; op beide zijden van de kop deze ini-

tialen; hielmerk gekroonde DK; vindplaats, datering en collectie zie no. 13.

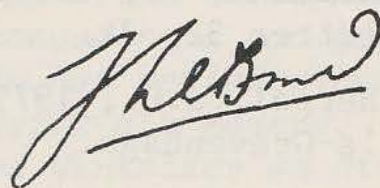
- 15 "Vega"; op rechterzijde van de kop met potlood; pijp zonder hielmerk of zijmerk; gevonden in beerput no. 42 op Waterlooplein, Lange Houtstraat 28; datering vondstcomplex einde 18e/begin 19e eeuw; collectie zie no. 13.
- 16 "Samuel / Levy / T?"; met potlood op fragment ovoïde pijp; gevonden in beerput no. 49 op het Waterlooplein; datering vondstcomplex eerste helft 19e eeuw; collectie zie no. 13.
- 17 "H. Bakker", "Jb. v. B."; met potlood op ovoïde pijp; eerste opschrift rechtsachter en tweede opschrift rechtsvoor op de kop; hielmerk gekroonde 51; collectie Ron de Haan; *afb. 9*).
- 18 "HR"; monogram met potlood (gekrast) voor op de kop van ovoïde pijp; hielmerk gekroonde 51; collectie Ron de Haan; *afb. 10*.

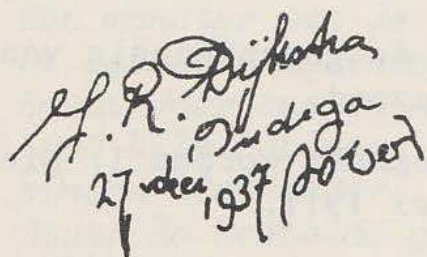
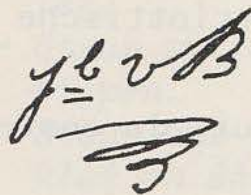
afb. 9

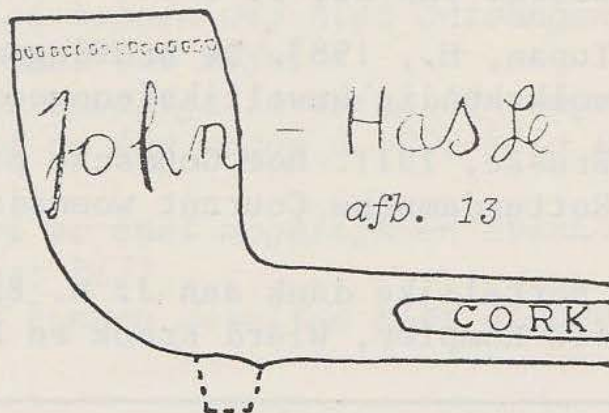
afb. 10

afb. 11

afb. 12

afb. 13

- 19 Onleesbare handtekening; met potlood rechts op de kop; hielmerk gekroonde 51; de bijmerken op de linker- en rechterzijde van de hiel zijn ondersteboven geplaatst; collectie Ron de Haan; *afb. 11.*
- 20 "J.R.Dijkstra / Oudega 27 (Oct/Dec?) / 1937 (10 ven?); met potlood op de rechterzijde van de kop; merk gekroonde ES; op de steel Goedewaagen / Gouda; collectie Ron de Haan; *afb. 12.*
- 21 Handtekening / 18 $\frac{27}{9}$ 35; op ovoïde pijp met pijpedop (6).
- 22 "John Hasle"; ingekrast over beide zijden; op beide zijden van de steel CORK (4); *afb. 13.*

Literatuur

- 1 Baart. J.M., 1989. Onder de vloer van de Mozes en Aäron. Ons Amsterdam 41 (nov.), 258-262.
- 2 Bastien, A.P., 1987. Von der Schönheit der Pfeife. München.
- 3 Bicker Caarten, A., 1979. Molenleven in Rijnland. Arnhem.
- 4 Hammond, P., 1991. Help!: John Hasle, Cork. S.C.P.R. Newsletter 32, 34.
- 5 Herpel, J.C., 1979. Het oude raadhuis van 's-Gravenhage. 's-Gravenhage.
- 6 Roy van Zuydewijn, N. de, 1982. Antiek van het Nederlandse platteland. Haarlem.
- 7 Smiesing, P., 1989. Reinier van Aken, een patriottische pijpenmaker uit Gorinchem. PKN 47, 156-161.
- 8 Smiesing, P., 1991. Opgegraven tabakspijpen uit de oostkelder van het Duitse huis. PKN 55, 366-370.
- 9 Tupan, H., 1983. Een uitzonderlijk grote ovoïde pijp uit Gouda. PKN 20, 96-97.
- 10 Tupan, H., 1983. De bruidegomspijp, de geschiedenis van een volkskundig huwelijksfenomeen. Hoogezand.
- 11 Brusse, 1911. Hoe Goudsche pijpen gemaakt worden I. Nieuwe Rotterdamsche Courant woensdag 31 mei 1911.

Met hartelijke dank aan J. M. Baart, Ron de Haan, Dick Heere, Ferrie Kompier, Wiard Krook en Piet Smiesing.

VERGEET DE VERZAMELAARSJAARBEURS IN UTRECHT NIET: 14/15 NOV.